
Д. ГУДИМА

старший науковий співробітник Львівської лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України, кандидат юридичних наук, доцент

УДК 341.231.14:343.131.5

Деякі проблеми реалізації права на правову допомогу у кримінальному провадженні (у світлі європейських стандартів)

Статтю присвячено деяким проблемам реалізації права на правову допомогу у кримінальному провадженні у світлі європейських стандартів. Розглянуто такі елементи цього права, як право на вибір захисника та на відмову від нього. На підставі аналізу практики Європейського суду з прав людини встановлено, зокрема, такі властивості відмови від права на правову допомогу: добровільність, недвозначність, усвідомленість, розумність.

Ключові слова: право на правову допомогу, право на захист, право на вибір захисника, право на відмову від захисника, Європейський суд з прав людини.

Вступні зауваги. Останніми роками дедалі більше як вітчизняних, так і зарубіжних вчених присвячують свої дослідження загальнотеоретичній характеристиці права на правову допомогу й окремим практичним проблемам його гарантування та реалізації [1]. Мабуть, в Україні така ситуація не випадкова з огляду хоча би на те, що впродовж останніх років інститути правової допомоги, адвокатури та захисту у кримінальному процесі зазнали суттєвих змін. І ці зміни навряд чи остаточні, оскільки

досі недосконало вирішеними на рівні правотворчої та правозастосовної діяльності залишаються проблеми: кола суб'єктів здійснення представництва і захисту в суді та надання правової допомоги у судовому процесі; відшкодування витрат на юридичні послуги, понесених стороною спору під час розгляду справи судом; оподаткування юридичних і адвокатських послуг; належного застосування національними органами Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі –

Конвенція) та практики Європейського суду з прав людини (далі – Суд) для забезпечення права на захист тощо.

Достатньо лишень проаналізувати закони України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про безоплатну правову допомогу», вітчизняні процесуальні кодекси, а також рішення Конституційного Суду України № 13-рп/2000 від 16 листопада 2000 р. у справі про право вільного вибору захисника (за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу (далі – КПК) України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення) і рішення Конституційного Суду України № 6-рп/2013 від 11 липня 2013 р., що стало приводом для серйозних дискусій [2], у справі про відшкодування витрат на юридичні послуги у господарському судочинстві (за конституційним зверненням Приватного малого підприємства – фірми «Максима» стосовно офіційного тлумачення положень ч. 1 ст. 59 Конституції України, ч. 1 ст. 44 Господарського процесуального кодексу України), аби зрозуміти відсутність послідовності органів влади України у питаннях регулювання різних аспектів права на правову допомогу.

Міжнародні, зокрема, європейські стандарти прав людини не регламентують імперативно питання про те, хто може бути захисником або представником особи у судах, який обсяг його процесуальних повноважень і на якій стадії процесу має бути надана можливість скористатися правовою допомогою. У цих стандартах закріплюються, зо-

крема, право без будь-якої дискримінації на рівний захист законом (ст. 7 Загальної декларації прав людини, ст. 26 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права), право обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд (п. «с» ч. 3 ст. 6 Конвенції), право обвинуваченого мати відносини з вибраним ним самим захисником (п. «b» ч. 3 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права), наголошується на необхідності забезпечення усіх можливостей для захисту обвинуваченого під час судового розгляду (ч. 1 ст. 11 вказаної декларації), обов'язках держави розвивати можливості судового захисту (п. «b» ч. 3 ст. 2 зазначеного пакту).

Усе вищевказане, як видається, актуалізує тематику цієї статті.

Право на правову допомогу в Конвенції. Право людини на правову допомогу Конвенція безпосередньо не закріплює. Проте п. «с» ч. 3 ст. 6 гарантує кожному обвинуваченому право на використання юридичної допомоги захисника, вибраного на власний розсуд, або – за браком достатніх коштів для оплати такої допомоги – право її одержувати безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя.

Указаний пункт Конвенції не визначає порядку здійснення передбачених у ньому прав. Як зазначив Суд у рішенні в справі *Imbrioscia v. Switzerland* (1993), він «залишає за Договірними державами право самим обирати спосіб, в який передбачені ним гарантії мають забезпечуватися в їхніх судових системах, а завдання Суду полягає лише

в з'ясуванні, чи відповідає обраний ними спосіб вимогам справедливого судового розгляду» (п. 38 [3]). Крім того, у рішенні в справі *Artico v. Italy* (1980), в якій заявник стверджував про порушення державою обов'язку з надання йому безоплатної правової допомоги адвоката після того, як наданий безоплатно адвокат повідомив заявнику про неможливість вести його справу у касаційному суді, «Суд нагадав, що Конвенція покликає гарантувати не теоретичні чи ілюзорні права, а їх практичне й ефективне здійснення; зокрема, це стосується права на захист у світлі того визначального місця у демократичному суспільстві, яке займає право на справедливий судовий розгляд, з якого право на захист випливає» (абз. 3 п. 33) [4].

Буквальне тлумачення п. «с» ч. 3 ст. 6 Конвенції дозволяє стверджувати, що ця гарантія права на захист стосується лише кримінальних проваджень. Однак у рішенні в справі *Airey v. Ireland* (1979), в якій заявниця не мала можливості належно представити у суді своє звернення про встановлення режиму роздільного проживання подружжя через відсутність у неї коштів на оплату послуг адвоката, Суд, визнаючи з огляду на вказане неефективність доступу заявниці до суду, вказав, що, «незважаючи на відсутність подібного правила для спорів у цивільних справах, стаття 6 п. 1 може в деяких випадках примушувати державу надавати допомогу юриста, коли вона необхідна для забезпечення реального доступу до правосуддя чи якщо юридичне представництво є обов'язковим згідно з внутрішнім правом деяких Договірних Сторін у визначених категоріях справ або вна-

слідок складності процесу чи самої справи» (п. 26) [5].

Таким чином, право на правову допомогу у практиці Суду розглядається як частина права на справедливе судочинство. Отже, очевидно, що невизнання державою права на правову допомогу (за обставин необхідності такого права у цивільних справах) і права на захист як частини права на правову допомогу у кримінальному провадженні нівелюватиме зміст гарантій ст. 6 Конвенції.

У рішенні у справі *Pakelli v. Germany* (1983), в якій внаслідок відмови федерального суду призначити адвоката для захисту обвинуваченого під час судового слухання його апеляції, останній втратив можливість протягом усного судового провадження впливати на результат своєї справи, Суд відзначив, що «пункт 3 (с) статті 6 гарантує особі, обвинуваченій у кримінальному правопорушенні, три права: право захищати себе особисто, використовувати правову допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, і за певних умов одержати правову допомогу безоплатно» (п. 31) [6].

Кожне з цих прав отримало у практиці Суду свою систему гарантій. Однак у цій статті звернемо увагу лише на деякі гарантії права обвинуваченого використовувати правову допомогу захисника, вибраного ним на власний розсуд. Ці гарантії становлять водночас як елементи означеного права, так і елементи права на справедливий судовий розгляд.

Право на вибір захисника. Незважаючи на те, що ст. 6 Конвенції гарантує право на справедливий розгляд

справи саме судом, п. «с» ч. 3 ст. 6 застосовується як такий, що поширюється і на стадію досудового розслідування, оскільки невиконання вимог цього пункту може призвести до порушення справедливості судочинства. Так, у рішенні в справі *Imbrioscia v. Switzerland*, в якій заявник, маючи адвокатів, декілька разів був допитаний на досудовій стадії за їхньої відсутності (перший адвокат відмовився від справи заявника, а інший не був поінформований про дати допитів, хоча ненадання йому інформації не оскаржував), Суд вказав, що вимоги ч. 3 ст. 6 можуть застосовуватися до кримінальних справ ще до того, як вони направляються до суду, якщо справедливість судового розгляду може бути серйозно підірвана початковим невиконанням цих вимог (п. 36). У цій справі Суд не визнав порушення гарантій ст. 6 Конвенції з огляду на те, що другий адвокат заявника володів матеріалами справи, не скаржився на попередньо проведені без захисника допити, до та після них консультував клієнта та був на завершальному досудовому допиті.

Конвенційне право на вибір захисника на власний розсуд не є абсолютним. Мова йде, для прикладу, про випадки, коли національне законодавство гарантує можливість обрання захисником не лише адвоката, а й інших фахівців у галузі права, близьких родичів або інших осіб. Для прикладу, у рішенні в справі *Shabelnik v. Ukraine* (2009), в якій заявник скаржився, зокрема, на те, що національні суди всупереч чинному на той час КПК України 1960 р. відмовили матері у праві бути його захисником у кримінальній справі, Суд не

встановив порушення п. «с» ч. 3 ст. 6 Конвенції. Він вказав, що «передбачене цим положенням право на юридичного представника, вибраного на власний розсуд, не має абсолютного характеру. Законодавча вимога наявності у захисника юридичної освіти не є порушенням згаданого вище положення... На момент подання клопотання, про яке йдеться, заявника представляв адвокат... надалі цей адвокат протягом усього судового розгляду представляв його інтереси. У матеріалах справи немає жодних свідчень того, що заявник не міг вільно вибрати собі іншого захисника з відповідною кваліфікацією. Можливість бути представленим родичами, передбачена кримінально-процесуальним законодавством, є додатковою до права на захист і не може підлягати захисту гарантіями пункту 3 (с) статті 6 Конвенції» (п. 39) [7].

У ситуації, коли національні органи обмежують здійснення захисту у кримінальній справі особою, яка має юридичну освіту, але не має статусу адвоката, Суд дотримується аналогічної позиції. Так, у справі *Zagorodniy v. Ukraine* (2011) заявника, щодо якого було порушено кримінальну справу, представляв захисник, який не мав свідництва про право на заняття адвокатською діяльністю, але був допущений слідчим до участі у справі як фахівець у галузі права. Національні суди доходили висновку про неможливість участі цієї особи як захисника у зв'язку з відсутністю законодавчого регулювання участі в кримінальних справах фахівців у галузі права, які не є адвокатами. Суд вказав, що «суди можуть не прийняти вибір особи, коли існують

відповідні та достатні підстави вважаючи, що того вимагають інтереси правосуддя... У цій справі право заявника на вільний вибір свого захисника було обмежене, оскільки захисник за його вибором був юристом, але не мав свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю. На думку Суду, таке обмеження права на вільний вибір захисника само по собі не порушує питання за пунктом «с» частини 3 статті 6 Конвенції, оскільки певна юридична кваліфікація може вимагатись для забезпечення ефективного захисту особи... та безперешкодного функціонування системи правосуддя» (пп. 52–53) [8]. Щоправда, з огляду на рішення Конституційного Суду України № 13-рп/2000 від 16 листопада 2000 р. у справі про право вільного вибору захисника, яким вказане обмеження було визнане неконституційним і невиконання якого Уряд обґрунтував необхідністю «проведення додаткових законодавчих заходів», Суд вказав, що, «залишаючи питання обмеження права на вільний вибір захисника невирішеним протягом тривалого часу, державні органи створили ситуацію, що є несумісною з принципом юридичної визначеності, закріпленим Конвенцією та який є одним з основних елементів верховенства права... Отже, право заявника на вільний вибір захисника було обмежено у спосіб, що є несумісним з вимогами пунктів 1 та 3 статті 6 Конвенції» (п. 55). Виходячи з такої позиції Суду, конвенційне право обирати захисника на власний розсуд поширюється на обрання захисника лише з-поміж осіб, які мають юридичний фах (хоч і необов'язково адвокатів).

З огляду на те, що КПК України 2012 р. визначив захисником лише адвоката (ч. 1 ст. 45), проблема вільного вибору захисника з інших фахівців у галузі права в Україні формально перестала існувати. Хоча конституційність означеного припису КПК України доволі сумнівна, оскільки на момент ухвалення цього Кодексу положення ч. 1 ст. 59 Конституції України про те, що кожен є вільним у виборі захисника своїх прав, було офіційно розтлумачене Конституційним Судом України як конституційне право підозрюваного, обвинуваченого і підсудного при захисті від обвинувачення, а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, з метою отримання правової допомоги вибрати захисником своїх прав особу, яка є фахівцем у галузі права і за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи. А положення КПК України 1960 р. та Кодексу України про адміністративні правопорушення, якими обмежувалося право на вільний вибір захисником іншого фахівця у галузі права, крім адвоката, були визнані неконституційними (абз. 10 п. 5 мотивувальної частини та пп. 1 і 3 резолютивної частини рішення № 13-рп/2000 від 16 листопада 2000 р.).

Зауважимо, що реалізація права на вибір захисника для того, щоби таке право розглядалося як ефективний елемент справедливого судового розгляду, має гарантуватися, як правило, з першого допиту підозрюваного, за винятком випадків, коли за конкретних обставин відповідної справи продемонстровано, що існують вагомі підстави для обмеження цього права.

Право на відмову від захисника.

Конвенція не закріплює право обвинуваченого на відмову від захисника. Проте Суд вважає, що «ні дух, ні буква статті 6 Конвенції не забороняють обвинуваченому з власної волі прямо чи непрямо відмовитися від прав, які стосуються гарантій справедливого судового розгляду» (п. 77 рішення у справі *Pishchalnikov v. Russia* (2009) [9]).

Тобто можна дійти висновку, що з права використовувати правову допомогу захисника, вибраного ним на власний розсуд, виводиться право відмовитися від захисника. Зауважимо, що загалом Суд не схильний вбачати у кожному конвенційному праві можливість відмови від останнього, навіть якщо таке право не є абсолютним. Так, для прикладу, «Суд не переконаний, що право на життя, гарантоване статтею 2, може бути витлумачене як таке, що містить негативний аспект» (п. 39 рішення у справі *Pretty v. the United Kingdom* (2002) [10]), тобто право відмовитися жити чи право на смерть.

Згідно з фабулою згаданої вище справи *Pishchalnikov v. Russia* заявник був допитаний без адвоката, оскільки органи слідства згоду свідчити проти себе витлумачили як відмову від права на захист, незважаючи на письмове прохання заявника у протоколі затримання про залучення обраного ним адвоката. У подальшому обвинувачений з незрозумілих причин мав адвоката на всіх слідчих діях, крім допитів, на яких письмово відмовлявся від захисника з причин «боязні витоку інформації». У суді заявник відмовився від свідчень, даних на досудовому розслідуванні.

Європейський суд з прав людини у наведеній справі вказав, що для того,

аби відмова від права на захист відповідала Конвенції, вона «має бути недвозначно висловленою, а також супроводжуватися мінімальними гарантіями, домірними важливості такої відмови... Відмова від права, яка була заявлена один раз, має бути не лише добровільною, але також усвідомленою та обдуманною. До того, як можна буде сказати, що обвинувачений своєю поведінкою ствердив відмову від важливого права, передбаченого статтею 6, має бути продемонстровано, що він міг розумно передбачати наслідки його дій» (п. 77).

Суд виявив невпевненість у тому, що, даючи свідчення проти себе у вказаній справі, заявник явно й усвідомлено відмовився від захисника, оскільки допити проводилися з ініціативи міліціонерів, які не відреагували на прохання заявника про виклик його адвоката, що містилося у протоколі затримання, і немає жодних доказів того, що визнання вини заявником у ході перших допитів були зроблені з його ініціативи. «Суд не виключає, що у ситуації, коли прохання про надання допомоги адвоката залишається без адекватної відповіді, заявник, який... раніше не мав досвіду спілкування з поліцією, не зрозумів, що вимагалось для припинення допиту. Суд розуміє, що заявник міг не володіти достатніми знаннями, досвідом або навіть достатньою впевненістю у собі, щоби зробити найкращий вибір без поради та допомоги адвоката. Можливо, він не заперечував проти подальшого допиту за відсутності правової допомоги, розглядаючи зізнання (правдиве чи ні) як єдиний спосіб закінчити допит. З урахуванням відсутності правової допомоги Суд також вважає мало ймовірним, що заявник дійсно міг оці-

нити наслідки продовження його допиту за відсутності допомоги адвоката у кримінальній справі щодо розслідування низки особливо тяжких кримінальних правопорушень... Таким чином, Суд не вважає, що твердження заявника, зроблені за відсутності доступу до адвоката, можуть вважатися дійсною відмовою від права» (п. 80).

Отже, відмова від захисника в інтерпретації Суду має характеризуватися такими властивостями: 1) добровільність; 2) недвозначність; 3) усвідомленість; 4) розумність. Урахування усіх цих властивостей особливо важливе тоді, коли як відмова від права на захист розглядаються дії обвинуваченого.

Так, у справі *Salduz v. Turkey* (2008) [11] неповнолітній заявник скаржився на відсутність доступу до адвоката на стадії досудового слідства. Перед першим допитом заявник підписав формуляр, в якому були роз'яснені права затриманої особи, а також надана інформація про висунуті проти нього обвинувачення та про право відмовитися свідчити проти себе. Під час допиту, проведеного за відсутності адвоката, заявник надав свідчення, які його викривали. Однак ці свідчення не стали єдиною підставою для засудження, а під час розгляду справи в суді обвинувачений мав захисника. З огляду на останнє палата Суду не визнала порушення конвенційного права заявника на захист: «...заявник мав можливість оспорити версію обвинувачення в умовах, які забезпечували відсутність у його опонента будь-яких суттєвих переваг... при винесенні вироку... суд... взяв до уваги обставини, за яких було затримано заявника, експертний висновок щодо почерку, яким було зроблено напис на

транспаранті, а також показання свідків. З огляду на зазначене... ненадання заявникові адвокатської допомоги під час тримання його під поліційною вартою не підірвало справедливості судового розгляду його справи» (п. 46).

Переглядаючи рішення палати Суду у цій справі, Велика палата наголосила на важливості слідчої стадії для підготовки до судового розгляду кримінальної справи (оскільки докази, отримані на цій стадії, визначають рамки, в яких розглядатиметься пред'явлене обвинувачення під час розгляду справи в суді), а також констатувала, що на стадії слідства «обвинувачений часто опиняється в особливо вразливому становищі, ефект якого посилюється внаслідок того, що кримінальне законодавство, особливо положення, які регулюють питання збору та використання доказів, дедалі ускладнюється. У більшості випадків таку особливу уразливість можна належним чином компенсувати лише завдяки допомозі адвоката, завдання якого полягає, зокрема, в тому, щоб забезпечити дотримання права обвинуваченого не свідчити проти самого себе. Насправді, це право передбачає, що сторона обвинувачення в кримінальній справі, намагаючись довести свою версію проти обвинуваченого, не може використовувати докази, здобуті за допомогою методів примусу чи утиску всупереч волі обвинуваченого» (п. 54).

Зрештою Велика палата Суду встановила, що, обґрунтовуючи відмову обвинуваченого від права на захист, «не можна посилатися на формуляр, в якому викладені права заявника і зазначено, що його поінформували про право на відмову давати показання» (п. 59). Тобто підписання обвинуваченим фор-

муляру з переліком його прав, після чого він погодився давати свідчення, не може розглядатися як відмова від права на правову допомогу захисника, оскільки таку «відмову» складно оцінити як добровільну та недвозначну, а з огляду на вік заявника у вказаній справі і відсутність у нього належних правових знань навряд чи можна стверджувати, що «відмова» була розумною в його ситуації й усвідомленою у сенсі прогнозування реальних наслідків надання свідчень проти себе.

Для прикладу, недвозначна та добровільна відмова від допомоги адвоката, яка не тягне порушення п. «с» ч. 3 ст. 6 Конвенції, була встановлена Судом у справі *Yoldaş v. Turkey* (2010) [12]. Заявник був затриманий і утримувався близько тижня у поліції, після чого був взятий судом під варту за обвинуваченням у членстві в незаконній організації, а у подальшому – засуджений до довічного ув'язнення. Заявник скаржився, що йому не була надана правова допомога під час утримання у поліцейському відділку.

Європейський суд з прав людини встановив, що ненадання правової допомоги обвинуваченому під час його утримання у поліції не було наслідком систематичного застосування до нього нових законодавчих положень, які обмежували право користуватися допомогою адвоката під час провадження у судах національної безпеки. Отже, заявник міг просити про таку допомогу.

Поліцейські склали звіт, в якому виклали права обвинуваченого, зокрема права на допомогу адвоката, копія якого була вручена заявникові. Незважаючи на таке нагадування про право на правову

допомогу під час знаходження у поліції, заявник від свого права відмовився. На думку Суду, виходячи зі змісту свідчень, отриманих від обвинуваченого у поліції, можна було встановити, що заявник дав недвозначну та добровільну відмову від права на допомогу захисника. Така відмова підтверджувалася і тим, що надані свідчення перед суддею і прокурором не заперечували ні висунуте проти заявника обвинувачення, ні зміст його показань, отриманих на стадії досудового розслідування. Крім того, заявник захищав себе особисто у суді присяжних, внаслідок чого цей суд відхилив обвинувачення у шести злочинах, заснованих лише на свідченнях заявника та не підтверджених іншими доказами. А тому обвинувачений не був позбавлений права на справедливий судовий розгляд за змістом ч. 1 ст. 6, взятої у поєднанні з п. «с» ч. 3 цієї ж статті.

Зауважимо, що порушення п. «с» ч. 3 ст. 6 Конвенції тоді, коли на стадії досудового слідства особа була проінформована про її права, скористалася правом не свідчити проти себе, але не отримала правову допомогу, може мати місце. Так, у справі *Dayanan v. Turkey* (2009) [13] заявник був арештований під час проведення спецоперації проти організації «Хезболла» і утримувався у поліції як обвинувачений у причетності до діяльності вказаної організації. Обвинуваченого проінформували про його право на правову допомогу та не свідчити проти себе. Він скористався останнім. А право на правову допомогу під час утримання у поліції не міг реалізувати з огляду на відповідну законодавчу заборону.

Розглядаючи скаргу заявника на ненадання йому правової допомоги під

час утримання в поліції, Суд вказав, що «справедливість кримінального провадження за статтею 6 Конвенції вимагає, щоби підозрюваному, як правило, був наданий доступ до правової допомоги з моменту його взяття під варту поліції або досудового ув'язнення» (п. 31). Це означає, що з моменту затримання особа має право на допомогу адвоката, яка повинна надаватися не лише під час допиту: «Справді, справедливість провадження вимагає, щоб обвинувачений міг отримати весь спектр послуг, які за своєю специфікою пов'язані з правовою допомогою. У зв'язку з цим адвокат повинен бути в змозі забезпечити без обмежень фундаментальні аспекти захисту цієї особи: обговорення справи, організацію захисту, збір доказів на користь обвинуваченого, підготовку до допиту, підтримку обвинуваченого, який перебуває у стресі, та перевірку умов утримання під вартою» (п. 32).

Суд визнав порушення п. «с» ч. 3 ст. 6 Конвенції у зв'язку з ч. 1 цієї статті з огляду на те, що обмеження права на захист було системним: законодавча заборона щодо реалізації права на правову допомогу під час утримання у поліції була загальною. Однак вказівка Суду на «фундаментальні аспекти захисту» свідчить про те, що навіть за відсутності означених законодавчих обмежень, неможливість обвинуваченого

на стадії досудового розслідування обговорити справу з адвокатом, організувати свій захист, не тільки використовуючи право не свідчити проти себе, зібрати докази на свою користь тощо, має розглядатися як порушення відповідного конвенційного права.

Деякі висновки. Особливості реалізації права на правову допомогу у кримінальному провадженні значно залежать від змісту передбаченого законодавством порядку його здійснення. Європейський суд з прав людини залишає державі широкі межі розсуду у цій сфері, зводячи свій вплив, здебільшого, до оцінки того, наскільки надані державою гарантії вказаного права відповідають вимогам справедливого судового розгляду.

Вочевидь, конвенційне право на правову допомогу у кримінальному провадженні не обмежується лише двома його аспектами, розглянутими у цій статті, а саме: правом на вибір захисника та правом на відмову від нього. Подальше дослідження європейських стандартів права на правову допомогу може передбачати, зокрема, вивчення і таких його аспектів, як право на ефективну допомогу захисника, право на комунікацію з ним, право на своєчасність зустрічей із захисником, право на конфіденційність розмов із ним, право на безоплатну правову допомогу.

Список використаних джерел

1. Вінніков О. Правова допомога в Україні. Як її отримати в реальності? / О. Вінніков // Юрид. вісн. України. – 2013. – № 35. – С. 14.
2. Гудима Д. Чи лише адвокати можуть мати доступ до здійснення захисту та представництва у судах? / Д. Гудима // Юрид. вісн. України. – 2013. – № 26. – С. 12.
3. Ісакова В. М. Право на правову допомогу: поняття, особливості, гарантії : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / В. М. Ісакова ; Нац. ун-т «Юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого». – Х., 2013. – 19 с.

4. Красногорова А. С. Доступная юридическая помощь по гражданским делам : монография / А. С. Красногорова. – М. : ИНФРА-М, 2013. – 100 с.
5. Личко В. С. Поняття та види правової допомоги в Україні: загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / В. С. Личко ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Одеса, 2013. – 24 с.
6. Панченко В. Ю. Юридическая помощь (вопросы общей теории) : монография / В. Ю. Панченко. – Красноярск : Сиб. фед. ун-т, 2011. – 279 с.
7. Правова допомога: Зарубіжний досвід та пропозиції для України / авт.-упоряд. О. А. Банчук, М. С. Демкова. – К. : Факт, 2004. – 336 с.
8. Рабінович П. Вільний вибір захисника своїх прав (проблеми офіційної інтерпретації статті 59 Конституції України) / П. Рабінович, Д. Гудима, В. Гончаров, О. Луців // Право України. – 2013. – № 3–4. – С. 376 – 384
9. Современная российская правовая политика в сфере юридической помощи : монография / под ред. В. Ю. Панченко. – М. : РИОР, ИНФРА-М, 2013. – 417 с.
10. Хмелевська Н. В. Теоретичні й нормативно-прикладні основи забезпечення правової допомоги адвокатом в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 / Н. В. Хмелевська ; Акад. адвокатури України. – К., 2013. – 19 с.
11. Адвокаты vs специалисты // Закон и бизнес. – 2013. – № 30. – С. 3
12. Експертний висновок стосовно питань, поставлених у конституційному зверненні Приватного малого підприємства-фірми «Максима» щодо офіційного тлумачення частини першої статті 59 Конституції України, частини першої статті 44 Господарського процесуального кодексу України відносно судових витрат, що підлягають сплаті за юридичні послуги (правову допомогу), надані не адвокатом, а іншим фахівцем у галузі права (підготовлений фахівцями Львівської лабораторії прав людини і громадянина) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uba.ua/documents/doc/exp_vysn.pdf.
13. Рабінович П. Захист прав і правова допомога: проблеми конституційно-судової інтерпретації / П. Рабінович, Д. Гудима, В. Гончаров // Юрид. вісн. України. – 2013. – № 13. – С. 6–7.
14. Сахарова Ю. Вердикт породив конфлікт / Ю. Сахарова // Закон і бізнес. – 2013. – № 45. – С. 12.
15. Серегин А. Професионалы против специалистов / А. Серегин, А. Потемкин // Закон и бизнес. – 2013. – № 10. – С. 10.
16. Judgement in the Case of «Imbrioscia v. Switzerland» [Electronic Document]. – Access mode: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57852>.
17. Judgement in the Case of «Artico v. Italy» [Electronic Document]. – Access mode: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57424>.
18. Judgement in the Case of «Airey v. Ireland» [Electronic Document]. – Access mode: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57420>.
19. Judgement in the Case of «Pakelli v. Germany» [Electronic Document]. – Access mode: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57554>.
20. Judgement in the Case of «Shabelnik v. Ukraine» [Electronic Document]. – Access mode: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-91401>.
21. Judgement in the Case of «Zagorodniy v. Ukraine» [Electronic Document]. – Access mode: <http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-107561?TID=thkbhnilzk>.
22. Judgement in the Case of «Pishchalnikov v. Russia» [Electronic Document]. – Access mode: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-94293>.
23. Judgement in the Case of «Pretty v. the United Kingdom» [Electronic Document]. – Access mode: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-60448>.
24. Judgement in the Case of «Salduz v. Turkey» [Electronic Document]. – Access mode: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-89893>.
25. Judgement in the Case of «Yoldaş v. Turkey». Information Note on the Court's case-law No. 12 [Electronic Document]. – Access mode: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=002-1123>.
26. Judgement in the Case of «Dayanan v. Turkey» [Electronic Document]. – Access mode: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-95015>.

Стаття надійшла до редколегії 10.10.2014

Гудыма Д. Некоторые проблемы реализации права на правовую помощь в уголовном производстве (в свете европейских стандартов)

Статья посвящена некоторым проблемам реализации права на правовую помощь в уголовном производстве в свете европейских стандартов. Рассмотрены такие элементы этого права, как право на выбор защитника и на отказ от него. На основании анализа практики Европейского суда по правам человека установлены следующие свойства отказа от права на правовую помощь: добровольность, недвусмысленность, осознанность, разумность.

Ключевые слова: право на правовую помощь, право на защиту, право на выбор защитника, право на отказ от защитника, Европейский суд по правам человека.

Hudyma D. Some Issues of the Right to Legal Assistance in Criminal Proceedings (in the Light of European Standards)

The article deals with some problems of enjoyment of the rights to legal assistance in criminal proceedings in the light of European standards.

It is noticed that international, particularly European, human rights standards do not regulate imperatively who can be the legal defender or representative in a court, what is the scope of his/her procedural powers, and at what stage of the proceedings the person should be allowed to benefit from legal assistance. Attention is drawn to the lack of consistency of the Ukrainian authorities in regulation of various aspects of the right to legal assistance.

In the light of the right to legal counsel the author examines the decisions of the European Court of Human Rights in such cases as «Imbrioscia v. Switzerland», «Artico v. Italy», «Airey v. Ireland», «Pakelli v. Germany», «Shabelnik v. Ukraine», «Zagorodniy v. Ukraine», «Pishchalnikov v. Russia», «Salduz v. Turkey», «Yoldaş v. Turkey», «Dayanan v. Turkey».

Such elements of the right to legal assistance as the right to choose counsel and to waive him/her are considered in the article. On the basis of the European Court of Human Rights practice some particular properties of the waiver of legal assistance are established: voluntariness, unambiguousness, awareness and reasonableness.

Keywords: the right to legal assistance, the right to defence, the right to choose counsel, the right to waive counsel, the European Court of Human Rights.